

Непийвода, Василь. Українські терміни на означення англомовних понять "sustainable development" та "sustainability" // *Українська наукова термінологія. Суспільні та гуманітарні науки*. Збірник матеріалів науково-практичної конференції "Українська наукова термінологія. Суспільні та гуманітарні науки". Київ, 12 листопада 2010 р. / Національна академія наук України – К.: Наукова думка. – 2010.– № 3. – С. 134 –139.

УДК 349.6

Василь Непийвода

Українські терміни на означення англомовних понять “sustainable development” і “sustainability”

Необхідною передумовою утвердження концепції підтримного розвитку є належне опрацювання відповідної термінології. Загалом, розвиток термінології є водночас і прямий наслідок нагромадження наукових знань, і засіб поглиблення цього процесу. Безперечно, що це питання дуже широке й окрім права стосується також до екології, охорони, вжитку та відтворювання природних ресурсів, економіки, філософії тощо. Однак правнича термінологія і фразеологія вирізняється тим, що мусить бути точна, науково обґрунтована, не допускати довільного тлумачення [1], зважаючи на обов'язковість дотримування й виконання правових норм.

Запроваджувати в цій сфері якісь принципово нові методологічні підходи немає сенсу. І далі актуальні настановчі засади, що їх сформулював Інститут української наукової мови ВУАН у Золоту добу українського термінотворення (1921 – 1931 рр.). Тобто, у процесі формування термінології треба враховувати, щонайменше, такі основні чинники: адекватність, або понятійна точність і відповідність; дериватність, або здатність творити похідники; економічність, тобто стислість написання та легкість звучання; евфонічність, або милозвучність [2].

Здебільшого роботу розпочинають не на порожньому місці, а з пошуку відповідників до термінів, уже усталених в інших мовах. Тому закономірна потреба узгоджувати українську термінологію з термінологією основних європейських мов. Передовсім англійської, оскільки саме ця мова, пануючи впродовж останніх десятиліть у науковій царині, міжнародному праві та міжнародних взаєминах, є джерело чи посередник більшості нових понять.

Значні труднощі викликає адекватне відтворення споріднених англomовних термінів “sustainable development” та “sustainability”, які зародилися в американських академічних колах у 1970-х, а з 1987 року, після оприлюднення доповіді Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку (Комісії Брундтланд) “Наше спільне майбутнє” [3] набувають дедалі ширшого обігу.

З погляду філології, прикметник “sustainable” (зафіксовано приблизно з 1727 року) та іменник “sustainability” є похідники від дієслова “to sustain” [4]. Своєю чергою, це дієслово, яке виникло приблизно в 13 ст. [4], походить (у зворотному порядку) з середньоанглійської, старофранцузької та латинської мов і далі від індоєвропейського коріння [5].

На жаль, основні англо-українські словники [6 – 8] не містять гасел “sustainable” чи “sustainability”, проте вони однотайно наводять такі українські відповідники до дієслова “to sustain”: 1. підтримувати, жити, підкріпляти сили; підпирати; 2. підтверджувати, визнавати (теорію, слушність, правильність); 3. зносити, витримувати, зазнавати (поразки, втрати). Цілком очевидно, що в даному контексті можна вживати тільки перше значення.

Слід зазначити, що пошук точних відповідників до цих англomовних термінів – проблема, яка стоїть не лише перед українською, але й іншими мовами, в тому числі й слов’янськими (у даному випадку вони становлять найбільший інтерес). У російській, скажімо, найпоширеніший є вислів “устойчивое развитие”. Проте на думку визнаних російських учених (див., приміром, [9]), він незадовільний з погляду адекватності. Щобільше, в документації ООН (тобто переклад можна вважати за автентичний) ужито щонайменше 8 (!) різнокореневих відповідників до однокореневих англійських слів “sustainable” та “sustainability” (“устойчивость”, “долговечность”, “жизнеспособность”, “осуществимость”, “оптимальный”, “рациональный”, “обеспечивающий учёт будущих потребностей”, “экологически обусловленный”) [10]. У польській мові існує принаймні три варіанти перекладу прикметника “sustainable”: “stały” [11], “zrównoważony”, “trwały i zrównoważony” [12 : 67]. У хорватській – “održivi razvoj”. Сербською його перекладено як “održljiv”, “podnošljiv”, “izdržljiv”, “ishranljiv”, та “opravdan” [13]. У чеській мові також послуговуються багатьма еквівалентами – “udržitelný”, “obhájitelný”, “doložitelný”, “setrvalý” [14]. У словацькій – уживають слово “udržateľný” [15]. Отже, в слов’янських мовах відповідники терміна “sustainable development” ще остаточно не утвердилися, що вносить неузгодженість у практику їх уживання. Найбільш удалим з перелічених видається відповідник у його словацькому варіанті “udržateľný” та в чеському – “udržitelný”.

В окремих публікаціях (див., наприклад, [16 : 4]) стверджують, що український вислів “сталий розвиток” є офіційно прийнятий в Україні відповідник англійського терміна “sustainable development” та російського – “устойчивое развитие”. Однак з таким твердженням важко погодитися. Значно ближчим до істини видається погляд, що вживання певних термінів на означення цього поняття поки-що залишається дискусійним [17; 18]. Чи не найкращим потвердженням цього є факт, що, попри переважання терміна “сталий розвиток” у вітчизняних нормативно-правових актах, в преамбулі одного з указів Президента України йдеться про “екологічно збалансований розвиток” [19]. До того ж, навіть у роботах одних і тих таки ж авторів згаданий термін деколи означено по-різному. Загалом же, як відповідник “sustainable development” у науковій, діловій і публіцистичній галузях уживають понад десяток українських слів та словосполук.

Відмінність полягає в перекладі саме прикметника “sustainable”¹, яке відтворюють як (у послідовності за зменшенням частоти вживання) “сталий”, “стійкий”, “збалансований”, “стабільний”, “гармонійний”, “зрівноважений”, “врівноважений”, “тривалий”, “усталений”, “тяглий”, “сталий, збалансований”, “екологічний сталий”, “екологічно стійкий”, “сталий, збалансований, довготривалий”, “сталий еколого-техногенний безпечний”, “екологічно зорієнтований економічний” тощо. Однак слід визнати, що жоден із наведених варіантів не адекватний англійському “sustainable development”. Інша істотна хиба – теперішній брак хоч якогось українського відповідника термінові “sustainability”, оскільки всі іменники, які можна утворити від перелічених вище прикметників, означають конкретні стани чи явища, відмінні від “sustainability”.

На основі філологічного тлумачення можна стверджувати, що більшість зі згаданих слів уписується в два синонімічні ряди. Основною ознакою першого ряду (сталий – стійкий – стабільний) є незмінність [20]. З іншого боку, “розвиток” означено як “процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь...” [20 : 8 : 631]. Щобільше, і сам процес – це “послідовна зміна станів або явищ...” [20 : 8 : 343]. Тобто словосполуча “сталий (стійкий, стабільний) розвиток” – оксиморон (поєднання протилежних понять в одній лексемі). Оксиморони правлять за цікавий художній засіб у красному письменстві. Однак для наукової, ба більше правничої, термінології з погляду формальної логіки вони неприйнятні: незмінна... зміна..., у результаті якої відбувається зміна... (підкреслення моє – *В. Н.*).

Також зазначені терміни незадовільні з погляду відповідності лексичного значення терміна позначеному ним поняттю. Скажімо, мовне

¹ “Development”, інший складник цього вислову, в усіх відомих випадках перекладають як “розвиток”.

тлумачення терміна “стале (стійке, стабільне) використання (вжиток) природних ресурсів” (“sustainable use”) передбачає незмінність обсягів добування цих ресурсів. Однак це спотворює справжній зміст концепції, яка допускає в конкретних випадках як незмінність, так і скорочення обсягів добування (невідновні ресурси) чи їх збільшення (відновні ресурси).

Інший ряд близьких за значенням слів (гармонійний – збалансований – зрівноважений) вичерпно характеризує одну зі сторін цього процесу – узгодженість, пропорційність, правильне співвідношення всіх елементів, однак жодним чином не вказує на здатність необмежено в часі зберігати свої якості.

Ще одним побічним, проте промовистим, аргументом не на користь згаданих українських слів та висловів є те, що в англійській мові існують їх абсолютні еквіваленти. Однак автори даної концепції ними не скористалися. Вочевидь, на їх думку, ці поняття не відтворювали суті концепції достеменно.

Слова “збалансований”, “стабільний”, “гармонійний” – чужомовні. Цікаву, хоч і дещо суперечливу, думку висловив з цього приводу визначний російський юрист початку ХХ ст. П. Пороховщиков: якщо треба означити нове поняття, то “в тисячу разів” краще вжити вислів описового характеру, аніж запозичувати чужомовне слово [21 : 20]. ДСТУ 3966-2000 вказує, що “... слід віддавати перевагу термінам українського походження перед запозиченими.” [22 : Г.9.11].

Опираючись на наведені міркування, можна допустити, що українські відповідники “sustainable” та “sustainability” мають бути похідниками від дієслова “підтримувати (підтримати)”, яке тлумачать так: 1. продовжувати що-небудь, не давати припинитися, порушуватися, зникати; 2. підкріплювати чим-небудь, зберігати, не давати загинути; 3. зберігати, тримати в певному стані, в потрібному вигляді і т. ін. [20 : 6 : 515]. Кожне з цих значень цілковито відповідає суті концепції.

Варто зазначити, що як один з варіантів перекладу запропоновано прикметник “підтримуваний” [23 : 144]. Огріх цього, загалом правильного, підходу вбачається в тому, що з терміна “підтримуваний розвиток” неминуче випливає потреба в існуванні якогось суб’єкта, який, власне, й “підтримує” цей процес. Насправді ж, це далеко не завжди так. Цілковита більшість екосистем (наприклад, ліси) були спрвовіку самодостатні, не потребували якось стороннього втручання для свого необмеженого існування в просторі й часі. А потребу утверджувати нові методи господарювання на засадах концепції, що розглядаємо, власне й зумовило порушення цього первісного стану впливом людини [24].

Отже, з огляду на наведені вище критерії та міркування, саме

новотвори “*підтримний розвиток*” та “*підтримність*” є найудаліші українські відповідники до англomовних термінів “sustainable development” та “sustainability”. Передусім тому, що вони найкраще інтегрують поняття, кожне з яких доволі точно описує окремі риси цього процесу, як от неперервність, невиснажливість, збалансованість, гармонійність, необмежена тривалість, здатність до самовідновлювання тощо [25]. З одного боку, практика обґрунтованого запровадження новотворів, аби означити нові предмети та абстрактні поняття цілковито узгоджується з інтересами формування повноцінної української термінології. Приміром, такі звичні сьогодні терміни як “громадянство”, “звіт” чи “мистецтво” свого часу “викували” й залучили до обігу, відповідно, І. Нечуй-Левицький [2], І. Верхратський [26] та Олена Пчілка [2].

Таким чином, вдосконалення української термінології – невід’ємний складник утвердження підтримного розвитку в нашій країні. Цей процес має опиратися на визнані в світі стандарти й водночас враховувати особливості української мови. З таких міркувань терміни “*підтримний розвиток*” та “*підтримність*” є найудаліші українські відповідники до англomовних термінів “sustainable development” та “sustainability”.

Використані джерела:

1. Скакун, О. Ф. *Теория государства и права: Учебник для вузов* / Университет внутренних дел. – Х. : Фирма “Консум”, 2000. – 704 с.
2. Русанівський, В. М. *Історія української літературної мови: Підручник*. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
3. *Our Common Future* / World Commission on Environment and Development. – New York: Oxford University Press, 1987. – xv, 383 p.
4. *Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary*. – 10th ed. – Springfield, Mass.: Merriam-Webster, c1999. – 1559 p. – <http://www.m-w.com/>
5. *The American Heritage Dictionary of the English Language*. – 4th ed. – Houghton Mifflin Company, 2000. – <http://www.bartleby.com/61/>
6. *Англо-український словник: Близько 120 000 слів: у 2 т.* / уклад. М. І. Балла – К.: Освіта, 1996.
7. *Українсько-англійський та англійсько-український словник широкого вжитку: У 2т.* / уклад. М. Дейко, В. Дейко, А. Дейко – Донвейл: Рідна мова, 1979.
8. *Українсько-англійський та англійсько-український словник.* / уклад. В. Нінювський – К. : МП “Пам’ятки України”, 1993. – 679 с.
9. Бринчук, М. М. *Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений*. – М.: Юристь, 1999. – 688 с.

10. *Environment and development* / Office of Conference Services, Translation Division, Documentation Reference and Terminology Section. – New York: United Nations, 1992.
11. *English-Polish Dictionary*. – 2002. – <http://www.poltran.com/pl.php4>
12. Rykowski, Kazimierz. *Sustainable Development of Forests in Poland. State and Perspectives*. – Ministry of Environmental Protection, Natural Resources and Forestry, 1996. – 67 p.
13. *English-Serbian Dictionary*. – 2002. – <http://www.krstarica.com/dictionary/english-serbian/index.php?>
14. *English-Czech Dictionary*. – 2002. – <http://www.wordbook.cz/slovník.php?fjazyk=en>
15. *English-Slovak Dictionary*. – 2002. – <http://www.dcoft.sk/qdictsearch/index.phtml?>
16. *Україна в контексті “Порядку денного на XXI століття”* / Упор. В. І. Вовк – К.: Нора-Прінт, 1998. – 80 с.
17. Шевчук, В. Я. Гармонійний розвиток – вибір XXI століття // *Екологічний вісник*. – 2002. – №1–2. – С. 24 – 25.
18. Барановський, В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку // *Економіка України*. – 2001. – № 7. – С. 78 – 83.
19. Про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Указ Президента України №675/2005 від 20.04.2005.
20. *Словник української мови: В 11 т.* / Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
21. Петр Сергеич (Пороховщиков, П. С.). *Искусство речи на суде*. – Тула: Автограф, 1998. – 320 с.
22. *ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять*. – Вид. офіційне. – К.: Держстандарт України, 2000. – 33с.
23. *Словник термінології Європейського Союзу (англійсько-французько-німецько-український)*. — Київ: К.І.С., Молодіжний гуманітарний центр, 2007. — 223 с.
24. Непийвода, Василь. *Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку*. – К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2004. – 339 с.
25. Непийвода, Василь. Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права // *Право України*. – №11. – 2003. – С. 76 – 81.
26. Панько, Т. І., Кочан, І. М., Мацюк, Г. М. *Українське термінознавство: Підручник*. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.